

Kritikai gondolatok a könyvtár- és információtudományi folyóiratokról – a kiadó szemszögéből*

Ez az értekezés azt az öt kritikus kérdést (nyomtatott kontra online; az előfizetők számának alakulása; a minőség megőrzése; szerzői jog; árpolitika) tárgyalja, amelyekkel a technológia és a felhasználói elvárások gyors változásának idején a folyóiratok kiadói szembe találják magukat. Elektronikus világunkban a nyomtatott lapkiadás létjogosultságát is megkérdőjelezzük. De vajon igazuk van-e azoknak, akik azt jósolják, hogy néhány évtizeden belül megszűnik a hagyományos lapkiadás?

A folyóirat kiadóját érintő főbb kérdéseket áttekintve főleg a saját gondjaimról, többnyire mégis a kiadókra általában érvényes dolgokról szólok.

Főszerkesztő vagyok a Bowker-Saurnál, a könyvtár- és információtudományi kiadványok egyik vezető kiadójánál. Felelős vagyok három, primer irodalmat tartalmazó folyóiratért (*Journal of Librarianship and Information Science*, *Journal of Information Science* és *Information Development*), egy hírlevélért (*Information Management Report*), két szekunder irodalmat tartalmazó folyóiratért (*Library and Information Science Abstract*, *Current Research in Library and Information Science*), webes közösségünkért, amit információs szakemberek számára tartunk fenn (*Bowker Information Professionals' Exchange*), továbbá évente 10–20 könyvért, többek között a saját, nagy népszerűségnek örvendő éves szemlénekért (*Librarianship and Information Work Worldwide*).

Nézetem szerint manapság öt fő kérdéssel kell a folyóiratok szerkesztőinek szembenézniük.

1. *A nyomtatott kontra online kérdés.* Hogyan publikáljunk elektronikusan, mennyi ideig adjunk még ki nyomtatott verziókat?
2. *Az előfizetők számának alakulása.* Az előfizetők számának csökkenése, a meglévő előfizetők megtartásának módszerei, az ügyfelek szükségleteinek kielégítése, új ügyfélkörök azonosítása.
3. *A minőség megőrzése.* Hogyan őrizzük meg a színvonalat, hogyan egyensúlyozzuk ki az olvasói keresletet, amely egyszerre hazai és nemzetközi.
4. *Szerzői jog.* A kiadók igényei az új elektronikus környezetben.
5. *Árpolitika.* Az előfizetés költségei és a megtekintés szerinti fizetés lehetőségei.

A nyomtatott kontra online dilemmája

Az utóbbi években nagyon felgyorsult az áttérés a csak nyomtatásban megjelent folyóiratokról az elektronikus formájúakra. A folyóirat, amely szinte változatlan formában létezett 300 éven keresztül, hirtelen nagykorú lett. Az utóbbi 20 évben a dolgok valószínűleg többet változtak, mint valaha. A folyóiratok elektronikus megjelenítését már évtizedekkel ezelőtt beharangozták, de az elektronikus folyóiratok fellendülése csak az 1990-es években következett be, mióta létrejöttek az elektronikus címetek bemutató általános platformok. Valóban, a meglévő nyomtatott folyóiratok elektronikus hozzáférhetősége nagymértékben megnőtt, így inkább természetes, mint kivétel, hogy egy folyóirat elektronikus módon is hozzáférhető.

Nyilvánvalóan egyik kiadó sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy az elmozdulás az elektronikus szolgáltatások irányába elkerülhetetlen. Különösen olyan szakterületen, mint a könyvtár- és információtudomány, ahol az ügyfelek nagyon igényesek, az elektronikus verziót nemcsak keresik, hanem el is várják. A kiadók legjobb akaratuk ellenére sem tudnak lépést tartani az olvasók elvárásaival, különösen a műszaki tudományok területén, s az olyan jól tájékozott és kutatásokat folytató közönség esetében, mint a miénk, a kívánalmak gyakran meghaladják azt, amit kereskedelmi környezetben szolgáltatni lehet.

Sok kiadó azt jósolja, hogy egy folyóirat nyomtatási és minden egyéb járulékos költségeitől el lehet majd tekinteni, amint az elektronikus folyóirat

* Az IFLA 64. Általános Konferenciáján (Amszterdam, 1998. augusztus 17.), a Könyvtári Folyóiratok Szerkesztőinek Kerekasztalánál elhangzott előadás.

adta lehetőségekkel teljes mértékben élni tudunk. Ebben a pillanatban sok „csak elektronikus” folyóirat létezik, de egyetlen nyomtatott folyóiratról sem tudok, amely az elektronikus verzió javára megszünt volna. Ahogy én látom, a nyomtatott lapok nem fognak megszűnni, hacsak:

- az elektronikus kiadási forma nem válik még szélesebb körben elfogadottá azokban a tudományos közösségekben, amelyek a folyóiratokat támogatják;
- a szükséges eszközöket nem lehet könnyebben szállítani, és nem állnak általánosan rendelkezésre;
- az elektronikus lapok archiválása egyetemesen és olcsón fejleszthető formátumokkal nem egyszerűsödik le;
- nem találunk olyan módszereket, amelyekkel egy cikk legjobb változatához jutunk el, hiszen csak a legjobb érdemes a megőrzésre;
- a webhelyek nem válnak állandóbbakká.

Az egyik kulcskérdés, amivel a kiadók szembe-sülnek, amikor a csak elektronikus környezet távlatával foglalkoznak, hogy a szerzők úgy gondolhatják, nekik nincs is már szükségük a kiadókra, és cikkeiket a saját vagy az egyetemi webhelyen publikálják. Több okból sem hiszem, hogy ez megtörténik. Először is, a kiadók a megjelentetett cikkeknek egy bizonyos fokú hitelességet/minőséget adnak, amire a szerzők önmagukban nem képesek. Ha a szerzők cikkeiket maguk adják ki, nem lektoráltatják, vagy a lektorálás minősége/tárgyilagossága lesz gyanús, a hivatkozások egyöntetűsége elvész, és a szöveg pontossága nem lesz ellenőrizhető. A kevésbé szigorú lektorálási eljárás elkerülhetetlenül a színvonal csökkenéséhez fog vezetni. A kiadói/szerkesztői szűrés elmarad, ha a szerzők maguk adják közre írásait. Ha a szűrés hiányozni fog a publikálási folyamatból, jó és rossz egyaránt megjelenik a világhálón, ráadásul egyenlő súllyal, és a használók rengeteg időt fognak elvesztegetni a pontatlan és silány minőségű írások keresésével.

A másik kérdés a cikk gyors megtalálása. Ha kiadók gyűjtik össze az anyagot, a cikkek egy garantált minőségű csoportja állandó rendszerességgel kerül a világhálóra vagy nyomtatott kiadványba, és az érdeklődő olvasók tudják, hol keressék. Ha a szerzők egyben saját kiadóik is, az irodalom terjesztése nagy gondot okoz nekik, a kutatók számára pedig az irodalom áttekintése jár nehézségekkel. A kiadók hagyományosan nagy erőssége a múltban és még jelenleg is, hogy a megfelelő csatornákat találják meg a piac eléréséhez. Kiadó nélkül a cikkek terjesztése korlátok közé szorul. Továbbá egy ilyen rendszer ahhoz vezet, hogy a szakértői csoportok a szakirodalomnak csak szűk területeit fogják átlátni, és ezeken kívül még véletlenül sem akadnak majd egy-egy értékes cikkre.

Az egyénileg kiadott anyag esetében pontosan kell tudni, mi az, amire szükség van, és azt is, hogy az létezik-e.

Az előfizetők számának alakulása

Az utóbbi években megfigyelhető, hogy a bevezetett lapok előfizetőinek száma évről évre csökken. Ebben az egyenletes visszaesésben, úgy vélem, számos tényező hatása játszik közre, többek között a könyvtárak költségvetésének csökkenése. A kiadóknak – ügyfeleik megtartása érdekében – mindig fontos volt, hogy tudják, előfizetőik mit is szeretnének; a múltban a kliensek véleményének megismerése különös gondot jelentett. Először is választ találni arra, hogy kik az előfizetőink, egyáltalán nem annyira könnyű, mint amennyire annak tűnik. Az előfizetéseket gyűjtő ügynökségek néha nem hajlandók az előfizetőkről adatokat közölni. Így a kiadó olykor csak annyit tud, hogy X előfizetési ügynökön keresztül 50 előfizetője van, de azt nem hogy kik is ezek az ügyfelek, és milyen szervezethez tartoznak. Ha a kiadók mégis képesek az előfizetőket beazonosítani, jön a következő kérdés: hogyan vegyük rá az előfizetőket, hogy elmondják véleményüket. Az olyan tudományos kiadványok esetén, mint amilyenekért én is felelős vagyok, sosem volt szokásos módja az előfizető és a szerkesztő/kiadó közti kommunikációnak olyasmiről, mint a szórakoztató lapok „levelesládái”. Ezért sok kiadó alkalmazott piackutató technikákat (pl. közvélemény-kutatás), de a válaszadók aránya az ilyen felmérésekben rendszerint nagyon alacsony. Ezért örültek a kiadók, amikor az új elektronikus folyóiratok révén lehetőségük nyílt arra, hogy a felhasználói szokásokat nyomon kövessék a nyomkövető szoftver létrejöttével. Hogy ennek jelentős hatása lesz-e a folyóiratok tartalmára, az még a jövő zenéje.

A minőség megőrzése

Az előfizetők megtartásáért folyó harcban a kiadó természetesen azon van, hogy a kiadott irodalom minősége ne essen vissza, sőt emelkedjék. Sok kiadó, mint jómagam is, egy kiadót szigorú minőség-ellenőrzés szerint ítél meg. Egy magas színvonalú folyóirat szerkesztésének előfeltétele a legjobb cikkek kiválogatása, és az előírt színvonaltól elmaradók elutasítása. Néhány statisztikai adat vezető lapunk, a *Journal of Librarianship and Information Science (JOLIS)* elvárásainak szigoráról. Az összes, 1996-ban a JOLIS-hoz beérkezett kézirat 47%-át utasították el, vagy küldték máshová; csak 53%-ukat fogadták el. Az elfogadottak

29%-át jelentették meg változtatások nélkül, 41%-ukon hajtottak végre kisebb módosításokat a közreadás előtt, 24%-ukat jelentősen módosították, és 6%-ukat újrafirták. Ezek az adatok magukért beszélnek: az elfogadott kéziratok mindössze 29%-át (ez a összes beadott kézirat 16%-ának felel meg) tartották elég színvonalasnak ahhoz, hogy változtatás nélkül jelenjen meg. A minőségi színvonal őrzése az, ami a kiadó szerepét egyedivé teszi, ezért ennek fenntartása különösen fontos.

Egy másik rázó kérdés a kiadók számára, hogyan elégtessék ki ügyfeleik igényeit, miközben közönségük ellentétes érdekei között kell egyensúlyozniuk. Például olyan lapoknak, mint a JOLIS, amelynek nemzetközi olvasótáborra van, egyensúlyban kell tartania az Egyesült Királyságra vonatkozó és a nemzetközi jellegű cikkek arányát. Erre figyelemmel vannak minden egyes szám tartalmának összeállításánál.

A szerzői jog

Mivel a folyóiratok egyre több formában jelennek meg, a kiadók arra kéri a szerzőket, hogy szerzői jogukat engedjék át a kiadóknak az elektronikus formákra vonatkozóan is. Ez azzal jár, hogy a kiadó igyekszik még szélesebb körben terjeszteni a tanulmányt. Néhány szerző amiatt aggódik, hogy a kiadók így olyan jogosultsághoz jutnak, amelynek segítségével úgy használják fel írásait, hogy ők nem részesülnek a haszonból. Ebben az érvelésben van valami igazság, de elfelejtkeznek arról, hogy mit nyer a szerző ebből a megegyezésből; nevezetesen egyre szélesebb körben terjesztik munkáit, és így nagyobb lesz az ismertsége.

Árpolitika

Most, hogy mind több lap jelenik meg elektronikusan, lehetőség van az ügyfeleknek egyes cikkeket felajánlani a megtekintés szerint történő fizetés alapján. Ez a kiadót a következő dilemma elé állítja: folytassa-e az előfizetéses árpolitikát, vagy kombinálja az előfizetést a megtekint/fizet módszerrel. A kiadónak mérlegelnie kell, hogy néhány előfizetés elmaradhat, ha az előfizető csak néhány cikket olvas el. Sok kiadó gondolja azt, hogy a legtöbb megtekint/fizet vásárló nem lesz állandó előfizető, tehát végső soron ily módon is megnövelheti a felhasználók számát. A megtekint/fizet új fegyver az előfizetők csökkenésével szembeni harcban.

Néhány egyéb kérdés:

- > Hogyan hívjuk fel azoknak a figyelmét, akik még nem ismerik a lapot, és akik a szokásos felhasználók körein kívül esnek?
- > Ha a kiadó az egyes cikkekhez közvetlen hozzáférést biztosít, mi lesz a lapkiadással mint szolgáltatással? A megtekint/fizet modell fejlődésétől is függ a válasz.

Összegezés

Az új elektronikus korban a tudományos lapkiadás fejlődése kritikus pontot ért el, és most a lapkiadás léte van fenyegetésnek kitéve. Amíg azonban a kiadók tartják a magas színvonalat, addig a jövő még biztató a lapkiadás számára. Nagyot tévednek azok, akik néhány évtizeden belül a lapkiadás végét jósolják.

Beérkezett: 1998. X. 13-án.

Fordította: Marton Katalin

Allást kínál

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár osztályvezetőt keres a kiadványbeszerző és -feldolgozó osztályra. Követelmények: felsőfokú könyvtárosi végzettség, angol nyelvtudás, jártasság számítógépes könyvtári rendszerek használatában, többéves gyakorlat. Jelentkezés szakmai önéletrajzzal Szántó Péter igazgatónál, 1088 Budapest, Múzeum u. 17., tel.: 338-4837, fax: 318-0109, e-mail: dirlibr@omk.omikk.hu